

Brottö

Skärgårdsjordbruk

Strandängarna vid Stor- och Lillsand

Här har bedrivits slåtter och bete. Man slog hö och tog löv till foder åt byns boskap. Vass och ag användes till taktäckning. Brukandet har format florans sammansättning på strandängarna. På de torrare markerna växer arter som småborre, rödven, stor blåkllocka, brudbröd, nattviol och gullklöver som anpassats till både slåtter och bete. Andra örter som trivs här för att marken betas är ljus solvända, femfingerört, svartkämpar, ängssyra och backglim. Ute på strandängarna kan man hitta lågväxande, ljus- och fuktälskande arter som saltarv, gåsört, revsmörblomma, bunge och stora bestånd av smultronklöver.

Tegelbruk och lertag

I åkerskiftet finns en grop där man tagit lera för att tillverka tegel. Norr om gropen finns flacka högar av kasserat tegel. Här ska även finnas grundstenar efter en torklada där man torkade teglet. Under 1800-talet fanns det flera tegelbruk i skärgården. Teglet kunde lätt transporteras härifrån sjövägen till Stockholm där det behövdes byggmaterial. Tegeltillverkning bedrevs här mellan åren 1875 och 1900.

Stenmur och odlingsröset vid Storkärret

Åkrarna Storkärret och Sandvreten odlades upp ganska sent, först under 1800-talets första decennier. Då odlades råg och andra sädesslag. Troligen byggdes den stenmur, av vilken det fortfarande ligger kvar en bit här, under samma tid. Dess funktion har varit att stänga ute boskap som betade på skogen norr om vägen. Småsten som kunde orsaka skador på plogen och andra redskap har under årens lopp kastats upp på en udde i åkern.

En medeltida stenmur och åker

Nedanför vägen mot Ingmarsö, norr om Södergårdet ligger resterna av den äldsta hägnaden på ön. Stenmuren är kallmurad och konstruktionen är mycket enkel. Åkern Södergårdet brukades från medeltid fram till 1800-talets senare del i rotationssystemet tvåsäte. Det innebar att ungefär hälften av byns åkerareal odlades med spannmål varje år medan den andra hälften låg i träda. Det var ett sätt att undvika utarmning av åkerjorden.

Brottö by

Fram till 1770-talet fanns bara en gård på Brottö. De flesta byggnader som finns i byn idag är uppförda under sent 1800-tal eller alldeles i början av 1900-talet, men det finns även nybyggda hus. Husen speglar en ganska typisk skärgårdsbebyggelse. På flera av tomtarna har funnits två bostadshus vilket är karaktäristiskt för mellanskärgården. I början av 1900-talet, då sommargästerna blev fler och fler, hyrdes de nya, större husen ut och skärgårdsborna själva flyttade in i de mindre, äldre bostadshusen. Paviljongen på bergknallen nere vid bryggan är troligen transporterad hit efter Stockholmsutställningen 1897.

Norrgårdet

Utblicken över Norrgårdet från vägen är talande för hur sprickdalslandskapet med sina långsmala dalgångar begränsat den odlingsbara marken för skärgårdsbönderna. Här, liksom på övriga åkrar i reservatet, odlas idag vall för att skördas som vinterfoder till den besättning på 15-20 djur av skotsk högländsboskap som hör hemma på ön. Förr odlades spannmål, men skördarna var knappa och räckte inte till för att klara hela försörjningen. Fisk, ved och förädlade produkter som t ex smör såldes i Stockholm.

Trägårdesgården

Förr byggdes de flesta hägnader i trä. De kunde se ut som den nybyggda gårdesgård som här löper längs grusvägen upp mot byn. Materialet och byggstilen är traditionell för trakten. Man använde främst hållbar ene till störar och kluvet granvirke till slanor. Ofta klövs slanorna två gånger för att byggmaterialet skulle räcka till längre sträckor. Som vidjor användes smidiga grangrenar eller kliven smågran. Hägnadsträckningen finns belagd på de historiska kartorna över Brottö.

Brännholmen

En ö av den här storleken som fortfarande är obebyggd är ovanligt i Stockholms skärgård. Den utnyttjades på 1630-talet som ängsholme. Skörden av hö och löv fraktades hem vintertid över isen. För maximalt utnyttjande av marken roddes boskapen hit efter skörd för att beta återväxten. Ön hyser en del intressanta naturvärden knutna till till exempel ek, hassel, fågelbär och ask. Här kan man också hitta kattfot, rödklint, brudbröd, ljus solvända, nattviol och knölsmörblomma.

Teckenförklaring

- Kulturresevatgräns
- Fastighetsgräns
- Höjdkurvor
- Vägar
- Hus
- Vatten
- Åker
- Slåttad mark
- Annan öppen mark
- Barr- och blandskog
- Sankmark, slåttad mark
- Informationsskylt

Foto framsida: Ylva Othén. Grafisk form: Christina Fagergren. Text: Länsstyrelsen. Tryckeri: Lenanders Grafiska AB, Kalmar, 2004.

LÄNSSTYRELSEN
I STOCKHOLMS LÄN

Brukad åker i skärgården blir allt ovanligare. Foto: Ylva Othzén

Kulturreservatet Brottö skärgårdsjordbruk

Kulturreservatet Brottö skärgårdsjordbruk ligger i Stockholms mellanskärgård, väster om Ingmarsö, norr om Svartsö och söder om Äppelarfjärden, sex kilometer från Ljusterö och drygt två mil från Vaxholm. Kulturreservatet omfattar ungefär 138 hektar. Landarealen är drygt 65 hektar fördelad på östra och västra Brottö samt öarna Brännholmen, Jolpen och Jolpgrundet.

Brottö skärgårdsjordbruk är Stockholms läns första kulturresevat. Det bildades 2004. Det småskaliga skärgårdsjordbruket är karaktäristiskt för hur folk förr livnärt sig i östra Mellansverige. I landskapet kan man tydligt se hur strandförskjutningen, förekomsten av vissa jordar och närheten till goda fiskevatten och naturhamnar styrt markutnyttjandet och lokaliseringen av bebyggelse.

Kulturreservatet har bildats för att det mångfasetterade och småskaliga jordbruket ska leva vidare genom aktivt brukande. Effekterna av skötselåtgärder och restaurering följs mot bakgrund av historiskt markutnyttjande och kunskapen ska spridas för att kunna användas i andra liknande områden. Kulturreservatet på Brottö ska fungera som en levande kunskapskälla och utgöra grund för förmedling av kunskap till oss och kommande generationer.

Historik

Under förhistorisk tid användes ön i samband med fiske, fågeljakt och sälfångst. Någon gång under medeltiden fick

Brottö fast befolkning. Den äldsta skriftliga källan om bofasta på ön är jordeböcker från 1530-talet. Skatt betalades i torsk, strömming, smör, ägg och ved och av boskapslängden från 1599 vet vi att det då fanns betande djur på Brottö, en häst, fyra kor och åtta får. Åkermarkens omfattning var mycket begränsad och i början av 1600-talet odlades en yta mindre än ett hektar varje år.

Den äldsta kartan över ön är en geometrisk jordebokskarta från 1630-talet. Tack vare den och bykartor från 1790- och 1840-talen vet vi var det funnits bebyggelse och bedrivits odling, ängsbruk och bete de senaste 400 åren. Kartorna visar också var det funnits hägnader som omgärdat den brukade marken.

Den ursprungliga gården delades år 1771 i två delar, östra och västra gården. Den större av gårdarna delades igen år 1859 i två lika stora delar. I början av 1900-talet hade Brottö sin största befolkning med 42 bofasta personer. Då fanns förutom de tre bondgårdarna i byn gården Brottösand vid tegelbruket på västra ön, torpen Västerudd, Köpenhamn och Lustigkulla. Av de tre bondgårdarna i byn såldes den västra gården i början av 1900-talet och marken styckades så småningom av och bebyggdes med sommarstugor. Efterfrågan på ett eget hus ökade allt eftersom sommargästerna blev fler och fler. Idag finns två sammanhängande sommarstugeområden på Brottö, västra tomtområdet i sydväst och Lammudden i nordost.

Markerna hävdas

Den skötsel som bedrivs baseras på dagens förutsättningar i kombination med kunskap om hur marken hävdats i historisk tid. Kunskap som hämtats ur kartor och inventeringar. Genom djurhållning och att använda moderna redskap, vars effekt liknar den traditionella påverkan av lien och mulen, bevaras spår från olika tiders brukande i samklang med dagens jordbruk.

Centrala delen av Brottö på 1630-talet. Foto: Johannes Kruusi

På åkrarna odlas vall och potatis. Skogen brukas genom bete och småskaligt skogsbruk. I viken vid fladen på öns norra sida finns mark som fortfarande i början av 1800-talet brukades som ängsmark. Trots att marken odlats upp till åker finns här ännu exempel på arter som gynnas av slätter och efterbete.

Stora delar av kulturresevatet betas idag av 15-20 kor av rasen skotsk högländsboskap. Rasen har egenskaper som påminner om äldre lantraser. De väger inte så mycket och kan därför beta långt ut på strandängarna, de är tåliga och kan gå ute året om och de betar gärna förutom gräs och örter både ris, sly och buskar.

Brottö idag

Idag finns fem åretrunthushåll på Brottö, endast två av dessa bedriver jordbruk och fiske i mindre skala. Tack vare att det finns ett starkt intresse för att driva jordbruket vidare och hålla betesdjur på ön finns goda förutsättningar för att det levande skärgårdsjordbruket ska bestå.

Under mitten av 1940-talet genomfördes en omfattande inventering av öns flora. Genom löpande inventeringar följs utvecklingen av hur flora och fauna i kulturresevatet påverkas av aktiv skötsel.

För att illustrera hur den vanligaste typen av hägnad i skärgården sett ut tidigare har en trädärdesgård rekonstruerats där det funnits en hägnad tidigare. Huvuddelen av de stängsel som används på ön är dock moderna liksom jordbruksredskap och maskiner.

Trädärdesgården byggdes i augusti 2003. Foto: Ylva Othzén

Brottö skärgårdsjordbruk

Kulturresevatet Brottö skärgårdsjordbruk, cirka 138 hektar varav drygt 65 hektar land, bildades 2004.

Läge: Ljusterö socken i Österåkers kommun. Drygt två mil ONO Vaxholm.

Syfte: Att genom aktiv skötsel tydliggöra markanvändningens betydelse i ett för länet representativt odlingslandskap.

Tillgänglighet: På Brottö finns en grusad väg på ön som leder genom byn, dels mot Ingmarsö i öster och dels till strandängarna på öns västra sida. Det finns också mindre stigar utmed stränderna. Barnvagnar och rullstolar hänvisas till vägen. Ön är flack. På ön finns vare sig sopmaja eller toalett, det finns heller ingen möjlighet till övernattnig på Brottö.

Förvaltare: Länsstyrelsen.

Ytterligare information:

Länsstyrelsen	Riksantikvarieämbetet
Box 22067	Box 5405
104 22 Stockholm	114 84 Stockholm
Tel: 08-785 40 00	08-5191 80 00

Du kan läsa mer om Brottö på www.ab.lst.se

Färdväg

Brottö trafikeras av Vaxholmsbolaget.

Resa från Stockholm tar cirka 2½ - 3 timmar. Se aktuell turlista för Mellanskärgården.

Inom reservatet är det förbjudet att;

- § förstöra eller skada berg, jord eller sten genom att hacka, rista, spränga, måla, elda eller liknande.
- § ställa upp husvagn eller lägga upp båt utom inom bryggområdet och på och i anslutning till tomtmark.